

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1958.4.03>

LIIKI JA LAADI VÄLJENDAVAST GENITIIVATRIBUUDIST LÄÄNEMERESOOOME KEELTES JA TEMA VAHEKORRAST GENITIIVI MUUDE TÄHENDUSFUNKTSIOONIDEGA

A. LAANEST

Ühes oma laialdaselt tuntud kirjutises märgib P. Ravila, et soome adnominaalne genitiiv võib väljendada arvutul hulgal mitmesuguseid tähendusi, ta võib väljendada kõiki võimalikke suhteid, mis üldse esinevad kahe noomeni vahel. Selles suhtes langeb genitiiv tähenduslikult ühte atribuudina esineva nominatiiviga.¹ Kuid nende kahe käände tähenduste vahel on olemas siiski ka teatav oluline erinevus: «Näib, nagu oleks genitiivile juba vanal ajal omane olnud esile tõsta sõnaühendi esimese liikme iseseisvust. Teataval määral võib järgnev näide lapi keelest valgustada erinevust genitiivi ja tüvivormi [= nominatiivi] vahel: *luossâ-oaste* 'lõheostja', aga *luosâ-oaste* '(ühe, teatava) lõheostja' [soome keeles *lohiostaja* ja *lohenostaja*]. Viimasel juhul individuaalseerib genitiiv selgelt, kuna esimesel juhul tüvivormi tarvitatakse väljendi üldise iseloomu rõhutamiseks.»² Seda mõtet on Ravila hiljem teises kirjutises edasi arendanud. Nimelt on sufiksiga varustatud sõna alati olnud iseseisvama, selgemalt rõhutatud tähendusega kui ilma mingi sufiksita sõnatüvi. Niiviisi on ka ilma vormitunnuseta atribuut võinud kaotada oma iseseisva, individuaalse tähenduse ja muutuda vaid üldmõisteks (näit. *kivimaja*). Vastukaaluks sellele tendentsile tekkis vajadus eri vormi järele nende juhtude jaoks, kus oli vaja rõhutada vastava sõna individuaalset eset või olendit märkivat tähendust. Seda ülesannet hakkaski täitma genitiiv, mille lõpp *-n*, samuti nagu muud primaarsed käändelõpud, olevat kujunenud demonstratiivse pronoomeni liitumise teel sõna lõppu.³ Seda oletust toetab ka J. Farkas.⁴

Need mõtteavaldused genitiivi resp. genitiivatribuudi algupäraselt individuaalset mõistet väljendavast tähendusest on ajendanud käesoleva kirjutise autorit, kes tegeleb läänemeresoome keelte atribuudi uurimisega, tähelepanu pöörama genitiivatribuudi sellistele tähendusfunktsioonidele, mis väljendavad atribuudiks oleva sõna mitteindividuaalset, liiki ja

¹ P. Ravila, Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. Finnisch-ugrische Forschungen XXVII, Helsinki, 1941, lk. 82.

² Sealsamas, lk. 90 ja 91. Üksikasjalisemalt on seda eri soome-ugri keelte suhtes näidanud K. Kont oma uurimuses «Substantiivide atribuutiivsest seosest soome-ugri keeltes», mis ilmus Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimustes I, Tallinn, 1956, lk. 106 jj.

³ P. Ravila, Suomalais-ugrilaisen kielten taivutuksen historiaa. «Virittäjä», 1945, lk. 324 jj.

⁴ J. Farkas, Der Genitiv und der Akkusativ in der uralischen Grundsprache. Ural-Altische Jahrbücher XXVIII 1—2, Wiesbaden, 1956, lk. 12.

laadi märkivat tähendust ja seega näivad nagu vastu rääkivat ülaltoodud oletustele. Käsitlusele tulevad siis sellised juhtumid, nagu *lapse-silmad* (= silmad nagu lapsel) vastandina väljendile *lapse silmad* (teatava kindla lapse silmad) või *kaevuri töö pole kerge* (mõeldakse üldse kaevuri elukutsega inimeste, mitte ühe konkreetse kaevuri tööd). Individuaalset eset või olendit märkivat atribuuti nimetame edaspidi lühemalt individuaalatribuudiks ja selle vastandit mitte-individuaalseks ehk liigilis-laadiliseks atribuudiks.

Vaadeldes liigilis-laadiliste atribuutide ja nende põhisõnade tähendust näeme, et käsitletavad atribuudid võivad märkida põhiliselt kõiki neidsamu tähenduslikke funktsioone mis individuaaltribuudidki. *Vankri-mürin* tähendab küll midagi muud kui *vankri mürin*, kuid ometi on mõlemal juhul tegemist genitiivi ühe ja sama funktsiooniga, mida tavaliselt tuntakse *genetivous subjectivouse* nime all. Sama olukord on kõigi teiste genitiivtribuudi funktsioonidega. Asudes järgnevalt vaatlema genitiivtribuute üksikute tähendusfunktsioonide kaupa, võime seetõttu käsitleda paralleelselt individuaal- ja liigilis-laadilisi atribuute ning näidata nii viisi nende vahet teineteisega. Ruumi kokkuhoiu mõttes esitame iga tähendusliku rühma puhul individuaaltribuutide kohta ainult kõige lihtsamaid eestikeelseid näiteid, kuna peamise tähelepanu pöörame liigilis-laadilistele atribuutidele. Genitiivtribuudi tähenduste liigituse töötas autor välja võrdlemisi ulatusliku näidismaterjali alusel, võttes eeskujuks ka varasemates genitiivi funktsioone käsitlevais töödes tarvitatud süsteeme.⁵

1. Osadest koosnevat tervikut väljendav genitiivtribuut. Põhisõna väljendab mõistet, mis kuulub osana atribuudiga märgitud tervikusse. Seejuures võib atribuut väljendada elusolendit kui ka elutut eset: *koera saba, toa põrand*. See genitiivtribuutide rühm esineb kõigis läänemeresoome keeltes ja on kindlasti pärit läänemeresoome keelte ühtsuse ajast.⁶

Näiteid liigilis-laadilise atribuudi kohta: e *Ja äkki pani poiss tähele, nagu oleks tüdrukul sootuks lapse silmad, hirmunud lapse silmad* (TÕ I 98); *Ütles enesel aga kange kütivi vere olevat* (VI 116); Kullamaa *naestel olid mütsid, oul oväze kavjad* (ES MT 213 3); lvL *knašə nai, kis uid äb muoista, um ku kuldi suormäks sigä nüks* (NLK 513) 'ilus naine, kes ei oska häbeneda, on kui kuldsõrmus sea kärsas'; lvI *rišti mierda, p'ddaz mierda purdad? — lä'b rämäd* (ib. 471) 'põiki üle mere, piki merd purded? — aknaraamid' (mõistatus); vdJL *sinne vietä siz. lam pā päitā da jarkoi da villoi da sigä sorkkei* (WS 80) 'sinna viidi siis lambapäid ja -jalgu ja villu ja seasõrgu'; isS *tül on şilmäv ton d'in şilmäv, kulmad küen pergelehen* 'tollel on silmad (nagu) tondi silmad, kulnud kuue kuradi' (rahvalaulust); sm *Ja sillä aikaa kun Jooseppi meni talliin ja muutenkin is ä n n ä n silmällä katseli, miten tytöt hänen poissa*

⁵ Eriti A. Ojajärvi, Sijojen merkitystehtävistä Itä-Karjalan Maaselän murteissa. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XCVII, Helsinki, 1950, lk. 69—98; E. Setälä, Suomen kielen lauseoppi. 11. painos, Helsinki, 1926, lk. 43—47; teataval määral ka E. Tunkelo, Alkusuomen genitiivin funktsioista I. Alkusuomen genitiivi relatiivisen nimen apuglossana. Helsinki, 1908 (edaspidi: E. Tunkelo I); seesama I₂. Alkusuomen genitiivi absoluutisen nimen apuglossana. Helsinki, 1919—20 (edaspidi: E. Tunkelo II).

Tuleks mainida ka seda adnominaalse genitiivi tähenduslikku liigitust, mille on esitanud oma grammatikas A. Penttilä (Suomen kielioppi. Porvoo—Helsinki, 1957, lk. 331—333), kuid sellega oli võimalus tutvuda alles pärast käesoleva kirjutise valmimist.

⁶ E. Tunkelo I, lk. 102.

ollessaan olivat taloa hoitaneet... (KT 21) 'ja sel ajal, kui Jooseppi läks talli ja muidu vaatas peremehe pilguga, kuidas tüdrukud olid tema ära olles talu pidanud'; *Talvi joutsenenen takissa, halla hanhen siiven alla* (VSS 140) 'talv on luige kuues, hall hane tiiva all'; krjA Salmi *en ole nähnuh rist'ikanzan ihuo ni sousem proidimas* (KKN II 87) 'ma ei ole üldse näinud inimese ihu möödumas'; vpsP Šokšu *Hangonšorp mäni h'änel'e südaimehe* (NÄKM 22) 'hanguharu läks talle sisse'.

Läänemeresoome keelte põhjarühmas on üsna tavaline niisugustel juhtudel ka nominatiivatribuut: sm *olkaluu* 'õlaluu', *ikkunalasi* 'aknaklaas', krjL *olgapiä* (SMIMM 64) 'õlanukk', *nenähuogamet* (ib.) 'ninasõõrmed', vpsL *seibazlagi* (VMLT 186) 'teiba ots', vpsK *kirves-tera* (ib. 183) 'kirvetera'.

2. Omanikku väljendav genitiivatribuut. Atribuut märgib isikut, kollektiivi või organisatsiooni, kelle omandiks on põhisõnaga väljendatud mõiste: *isa raamat, kolhoosi maa*. Ka see rühm esineb kõigis läänemeresoome keeltes ja on alguse saanud kahtlemata läänemeresoome ühisajal.⁷

Liigilis-laadiline atribuut: e *Juhan võttis oma vägeva õõvahi-piibu* (VI 49); Lüganuse *seppäl eli seppä_mä ja oma vapatkrunt eli kã* (KKI) MT 2 16); Jämaia *ma räoi sõle muistsest sörulase ('sörvelase') rüvest mis ül oli* (ES MT 204 70); lv *ni tämä tulub a'igã lä'b_eidž_buikãz, kalã_m'e butkãz_un panãp_sinã ma'ggãm* 'nüüd tema tuleb randa, läheb oma putkasse, kalamehe putkasse ja heidab sinna magama' (ULS 38); vdjL *a tämä be_luu manaça, vaitez ivõxsed_elivat_pi_tšãd da ma'n açã rãdi eli üllã* (WS 32) 'aga see ei olnud munk, kuigi juuksed olid pikad ja mungarüü oli seljas'; isH *missa sãd raukka voijetta?—vanhan ämmãn püt_tüzest i nõren lehman kukkarost* 'kust sa vaene saad võiet? — vana eide pütikesest ja noore lehma kukrust'; sm *Se oli kruununtorppa* (KT 38) 'see oli kroonu-popsikoht'; krjP Uhtua *mõšet vävü suorisi šotamiehev_vuatteih* (KKN III 131) 'võib-olla väimees riietus sõduririideisse'; vpsL *Tšaigla homentsõ mösten salihe sampken_sobihe* (NEV I 55) 'hommikul jälle riietus konnarõivaisse'.

3. Ühiskondlikke suhteid väljendav genitiivatribuut. Siia kuulub mitu erinevat alarühma, mis kõik väljendavad inimestevahelisi suhteid. Atribuut võib märkida isikut või asutust, kellele allub põhisõnaga väljendatud isik: *esimehe käskjalg, mõisa moonakas*. Vastupidiselt võib atribuut väljendada ka seda, mida põhisõnaga tähistatud isiku poolt juhitakse, valitsetakse, omatakse: *sõduri ülemus, vabriku direktor, maja peremees*. Lõpuks kuuluvad siia juhtumid, kus atribuut ja põhisõna väljendavad teineteisega sugulusvahekorras olevaid isikuid: *mehes vend*. Kõiki sellesse rühma kuuluvaid väljendite tüüpe leidub igas läänemeresoome keeles ja sedagi atribuudi tähendusfunktsiooni võib pidada põhiliselt läänemeresoome ühisajast pärinevaks,⁸ kuigi ta tänapäeval kajastab enamasti hoopis teistsuguseid ja keerukamaid ühiskondlike suhete vorme kui need, mis kehtisid kauges minevikus.

Liigilis-laadiline atribuut: e *Vaivara olen üks mõisa tièniija tüttar* (ES MT 101^a 25); Rápina *sin ol kah mĩksi meisah rĩhè pař* (ES MT 181 3); lv *Ta lãnd nĩnõizand jũrõ* (JLR 58) 'ta läinud lossihärra

⁷ E. Tunkelo I, lk. 185 ja II, lk. 199 ja 200.

⁸ E. Tunkelo I, lk. 117—141.

juurde'; *irpuoga iekiz ežmist kōrd piezast ulzō...* (ib. 25) 'hiirepöeg hüppas esimest korda pesast välja'; vdjL *lie nūd nuor kunikān naine* 'saa nüüd nooreks kuningannaks' (KKI VS); *elivat sauna anti, ād* 'olid [olemas] saunahaldjad' (ib.); isS *ja šil kirgoz oli kunigahan poiga* 'ja seal kirikus oli kuningapöeg'; sm *Kissa kōyhän piika, koira kōyhän renki* (VSS 69) 'kass on vaese teenijatüdruk, koer väese sulane'; *Quinga kihlacunnan pämiehen pitä wlosualittaman* (KKM 105) 'kuidas kihelkonna peamees tuleb valida'; krjV *minnä on poižan naine* 'minia on poja naine' (TRÜ KVS); vpsK *Petsoil metsä-emägäine linduit paimendab da jänišoid* (VMLT 188) 'metsaemand karjatab linde ja jäneseid'.

4. Kohta väljendav genitiivtribuut. Atribuut näitab kohta, kus asub põhisõnaga märgitud olend või asi: *Vargamäe Andres, oma küla inimene*. Samuti võib atribuut märkida kohta, mille lähedal miski asub (*Tallinna laht*), kohta, kuhu viib põhisõnaga märgitud tee (*Tartu maantee*) jm. Siia kuuluvad põhilised alarühmad esinevad laialdaselt kõigis läänemeresoome keeltes peale vepsa keele, kus niisugustel juhtudel tarvitatakse enamasti omadussõnalist atribuuti; seetõttu on usutav, et ka see genitiivtribuutide rühm oli olemas juba läänemeresoome keelte ühtsuse ajal.⁹

Liigilis-laadiline atribuut: e *viini vorstid*; Torma *ned veiksed nõdad on rañna-nõdad* (KKI EMS); Iisaku *suõ kazël ei gle maħla, künkka kazël on ikke iā maħl* (ib.); Sangaste *nõ räkvä enämb taļna kēļ* (ES MT 54 18); Kambja *minā pidē temā peräst koħtu tīd kōñma...* (ES MT 130 23); lv *Ku se vol sūrōks kazzōn ja sālō sizal ēdriķšist knaššōd sinņist rūggō puskud...* (JLR 54) 'kui see oli suureks kasvanud ja seal sees õitsesid ilusad sinised rukkililled'; vdjL *...soikkolā tšeļeļ launēti* 'soikola keelel laulsid' (VK 30); *ahjo on merē tšivessä* 'ahi on merikivist' (KKI VS); is *Tundran eläjät pittäät hirvijä* (LIŠ 23) 'tundraelanikud peavad hirvi'; sm *Idän ilmat ilkeimmät, pohjan pakkaset pahimmat* (VSS 36) 'ida ilmad ilgeimad, põhja pakased pahimad'; smS *Suonenjoki ennev vanhā aekā ol' tuola jāppilässä kaks oekēr rikasta, talom poekō* (SM I 149) 'enne vanal ajal oli seal Jäppiläs kaks õige rikast talupoega'; krjP *Uhtua juokšet kontiena i petrana i kaikkena mečän elävänä* (KKN III 141) 'jooksed karuna ja põdrana ja igasuguse metsaelajana'; vpsK *Ķorbal miku pä tš i-rahkoi kaika siga istud* (VMLT 188) 'nagu ahjutont aina seal istud'.

On silmatorkav, et genitiiv on liiki ja laadi märkivate kohatähenduslike atribuutide puhul tunduvalt sagedasem eesti ja liivi keeles kui ülejäänud läänemeresoome keeltes. Eriti sellistes liitsõnatüüpides nagu *aiamaasikas, lepalind, jõevähk, meremees* (eesti kirjakeeles on siin osalt tarvitusele võetud nominatiivsed vormid, kuid rahvakeeles on genitiiv tunduvas ülekaalus) esinevad muudes keeltes järjekindlalt nominatiiv-atribuudid: vdj *metšä kili* 'metskits', *leppä lintu* 'lepalind' (KKI VS), sm *metsä järvi, merikotka* 'metsajärv, merikotkas', krjL *vezi-lindu, peldopū, mettšäpertti* (SMIMM 64) 'veelind, põldpüü, metsaonn', vps *vezi mado, rugič linduiñe* (VMLT 183—186) 'kaan, rukkiraak'.

5. Aega väljendav genitiivtribuut. Atribuut märgib siin aega, kuhu kuulub põhisõnaga väljendatud mõiste tema eksisteerimise, päritolu või

⁹ E. Tunkelo II, lk. 3—37.

tarvitamisperioodi poolest: *keskaja ehitised, 1905. aasta revolutsioon*. On tõenäoline, et see genitiivatribuudi funktsioon on alguse saanud juba läänemeresoome ühtsuse ajastul.¹⁰

Liigilis-laadiline atribuut: e *Juba lapse põlve-mängudest alates tegeles ta äriaga...* (KSK 123); Jõhvi *mul on kevateka müts, nahast, talve müts on* (KKI EMS); Kolga-Jaani *elä olli ilus suvè päè* (ib.); lv *Kui jennõ sürimõks kaziz lapst budar, nei jennõ voitimõks ei jega-päva lēba pala* (JLR 64) 'kui palju suuremaks kasvas lastekari, nii palju õhemaks jäi igapäevane leivapala'; vdjL *se eli vīmin suvēģē päivā* (WS 79) 'see oli viimane suvepäev'; *vīženīē rajut tulevad, sis, pāzgod lentāvāt, suojlēģē mailēģē* (ib. 79) 'ristiülendamispäeva tormid tulevad, siis pääsukesed lendavad soojadele maadele'; sm *Hän oli koko tämän kosimisajan ajatellut Jussi Vatasta, johon hänellä oli pieniä nuoruudenkin taipumuksia* (TL 122) 'ta oli kogu selle kosimisaja mõtelnud Jussi Vatasest, kellesse tal oli väikesi nooruse[aegeid]-kiindumusigi'; *Suuhun sai suvinen palkka, talven palkka parran taakse* (VSS 108) 'suhu sai suvine palk, talvine palk habeme taha'; krjA *Tulemajärvi om pühapäivän huondēz* (KKN II 28) 'on pühapäevahommik'; vpsK *Šimjārv... gālgmāižikš tuvdas bešedalē pūhapane-man ehtkoizū sūrēlē pūhalē lähttes* (NÄKM 330) 'viimaks tullakse külla lihavõtte-eelse laupäeva õhtul suurele paastule minnes'.

Aega väljendav liigilis-laadiline atribuut esineb väga sagedasti nominatiivi kujul kõigis läänemeresoome keeltes (eesti murretes on genitiiv ülekaalus): vdjL *tševäd mārjā pūhā* (WS 69) 'kevadmaarja pūha', sm *kesä ilma* 'suvine ilm', *talvipuku* 'talveriietus', krjL *kevät-kylvö, ildagoza* (SMIMM 67) 'kevadkülv, eha', vpsL *ö-kägi* (VMLT 187) 'öökägu, öösel kukkuv kägu', *keza-te* (ib. 183) 'suvitee'.

6. Mõõtu väljendav genitiivatribuut. Atribuut võib tähistada mingi mõõtühiku abil väljendatud suuruse, raskuse, ajalise kestvuse, väärtuse jne. määra, kusjuures põhisõna märgib asja, mida mõõdetakse: *poole tunni töö*. Sellest tunduvalt sagedamini esineb aga juhtumeid, kus põhisõnaks on suuruse, pikkuse, raskuse jne. mõistet väljendav sõna, tavaliselt *us-lõpuline* noomen, ja atribuudiks on kas mõõtühiku või eseme nimetus, millega mingit teist eset mõõdetakse või võrreldakse (*meetri kõrgus, maja kõrgusel*). On tõenäoline, et ka mõõdu väljendamiseks on genitiivatribuuti kasutatud juba läänemeresoome keelte ühtsuse ajal.¹¹ Käesoleva rühma isearasuseks on, et siin õieti ei olegi individuaaltribuute, sest mõõtühikuist kõneldes me ei mõtle ju kunagi mingit teatavat konkreetset meetrit või kilogrammi. On siiski usutav, et kauges minevikus, kui ei tuntud kindlaid mõõtühikuid ja asjade mõõtmisel või võrdlemisel kasutati mitmesuguseid tuntud suurusega konkreetseid esemeid, siis kujutleti mõõtühikuteks olevaid asju konkreetsete, individuaalse tähendusega mõistetena. Niiviisi võime lugeda sellesse rühma kuuluvad atribuudid liigilis-laadilisteks atribuutideks, mis on arenenud esialgseist individuaaltribuutidest.

Näiteid: e *Otepää nigü üits vehmri jämedüs tu pū olli, terävā oītsaga* (ES MT 132 6); Haljala *kahè adrà-mā koht, kolmè adrà-mā põlv* (AGF II 47); lvL *siz sāl vēnd tām pīp mās un üks kakš-kūmdā kopīk kabāl rādā* (NLK 376) 'siis seal olnud tema

¹⁰ E. Tunkelo II, lk. 38–44.

¹¹ E. Tunkelo II, lk. 56 ja 66.

piip maas ja üks kahekümne-kopikane tükk raha'; vdj *Sis siä piät pität wirsut, Paglat õhjahsê paksutta* (WG 100) 'siis sa pead pikad viisud, paelad ohja paksused'; vdjL *se on keamē tunni tō* 'see on kolme tunni tōō'; isS *pūlel litrim paqaz tīn vōlv* 'pooleliitrises purgis teen vōid'; *tämän külän pojad maksāv hīren nahan hinnad* 'selle küla poisid on väärt hiirenaha hinnad'; sm *Oli kolme sadankilon säkkiä ruisjauhoja...* (KT 35) 'oli kolm sajakilost kotti rukkijahu'; smK *Rovaniemi sitten tuli käräjät ja saima kaheksan kukaunen tuomion kaikki kolome* (SM I 127) 'siis tuli kohus ja saime 8-kuulise karistuse kõik kolm'; krjL *Tunkua olego mie härän šurehuš?* (KKN III 72) 'kas ma olen härja suurune?'; krjP *Vuokkiniemi oisko muamalla vanhoja vuattier rūsūjä ja kahem päivän eväs* (ib. 110) 'oleks emal vanu riideräbalaid ja kahe päeva toidumoon'; vpsK *Petsoil järv om kahten sülen süvütte, süvä* (VMLT 236) 'järv on kahe sülla sügavune, sügav'.

7. **Otstarvet või kasulikkust väljendav genitiivtribuut.** Peamiselt eesti ja liivi keeles esinevad juhtumid, kus atribuut väljendab tegevust, mille jaoks eksisteerib põhisonaga väljendatud mõiste: *viljapeksu-masin*. Teistes läänemeresoome keeltes esineb sellisel juhul nominatiiv-tribuut ja seda olukorda tulebki tõenäoliselt pidada algupäraseks. Tunkelo arvates eriti just neil juhtudel, kus atribuut on liiki ja laadi väljendava tähendusega.¹² Kuid selles tähenduses on atribuut peaaegu alati liiki ja laadi väljendav. Edasi kuuluvad siia rühma genitiivtribuudid, mis väljendavad olendit või eset, mille jaoks, mille kasuks või kahjuks miski on olemas: *lehma laut, välisukse võti, kopsuhaigete sanatoorium, hiire lõks*. Sellesse alarühma kuuluvad genitiivtribuudid esinevad kõigis läänemeresoome keeltes ja nad pärinevad arvatavasti läänemeresoome ühtsuse ajastust.¹³

Liigilis-laadiline atribuut: e *Nüüd maksab õige kalameeste seadus — Nõukogude seadus...* (KSK 107); Lüganuse *sie süe pelettamise auk eli ikke eike sür* (KKI MT 31 22); Jämaja *läind õsseks einä küüni macama* (ES MT 204 16); lvL *un siz ne tāšti ultā mīnda eņtš jur... un sātta mālī t'imis skūolā* 'ja siis nad tahtsid mind võtta oma juurde ja saata maalimiskooli' (ULS 142); *īd-ēbiz rattāv* (LW 50) 'ühehobusevanker'; *ku šlep kārmissēni ieb rujāks* (ib. 177) 'kui süüakse kärbseseeni, jäädakse haigeks'; vdjL *...siäl minua epetatī sētamehe epia* (MGB 235) 'seal mulle õpetati sõduriõppust'; isH *kaheksa klassā kontšila i šiv māni vīl agronomin oppīn* 'kaheksa klassi lõpetas ja siis läks veel agronoomikooli'; smV *Kuolemajärvi Siit ku tul Martipäivä ni siit tulliit isänät maksamaa paimene palkkaa* (SKM II 267) 'siis, kui tuli mardipäev, siis tulid peremehed maksma karjasepalka'; krjL *Mäntyselkä end'žistä luaitah kevon sia* (KKN III 4) 'esiteks tehakse kuhjaase'; vpsP *Kaleg udēm-man adr, kaks-sarqine, lužikad eil'e* (VMLT 188) 'uudismaa-ader, kaheharuline, lusikat ei ole'; vpsK *Korvoil kon'd'jam bolad mugoi,šēd hobedqizēd* (ib. 187) 'karumarjad on niisugused valkjad'.

Väga sagedasti esineb liigilis-laadilises tähenduses nominatiivtribuut: vdj *kuhjariku* (KKI VS) 'kuhjavarras', *jalkarätiev* (ib.) 'jalarätid', sm *maitokellari* 'piimakelder', *niittokone* 'niidumasin',

¹² Sealsamas, lk. 158.

¹³ Sealsamas, lk. 159—162.

pyyntipaikka 'püügikoht', krjL *vežikartta, šiankudu paikka* (SMIMM 65 ja 66) 'veeküna, siiakudemispaik'; vps *käžást'a, känd'im-pu* (VMLT 183) 'kätepesuastja, painutuspuu'.

8. **Omadust või abstraktset mõistet märkiva põhisõnaga genitiivatribuut.** Siin väljendab atribuut olendit või eset, millele omistatakse põhisõnaga märgitud omadus, olukord või muu abstraktne mõiste: *terase tugevus, sõbra haigus*. Sellised genitiivatribuudid esinevad kõigis läänemeresoome keeltes ja nad võivad pärineda juba läänemeresoome keelte ühtsuse ajast.¹⁴

Liigilis-laadiline atribuut: e *Tüvi oli kaotanud haava helehalli väruse* (KSK 12); *Suurt suggu wargahimmo* (KAES 354); lvI *miez kītāv: m_āb lā' ulze, m'ēn um' mi'e dāš* (NLK 161) 'mees ütleb: ma ei lähe ära, mehel on mehe julgus'; vjKk *suellon ühessämä mēhē muisso, a karullon ühessämä mēhē voima* (NVK 186) 'hundil on üheksa mehe mõistus, aga karul on üheksa mehe jõud'; isS *a herral on heppoizen mēled, tahtō katsoa; millain se piru on* 'aga härral on hobuse meeled: tahab vaadata, missugune see kurat on'; sm *Pässin järkikin on jo pitempi kuin akkain* (RT 30) 'oina mõistuski on ju pikem kui eitede oma'; Hän *naureskeli ja silmissä lapsen ilo loisti* (KT 5) 'ta naeris ja silmis hiilgas lapselik rõõm'; krjK *Tolmatšu ristkanžan igä kirjavemb on kirjavõa linduo* (KKN I 87) 'inimese iga on kirjum kui kirju lind'; vpsP *Kalajoki šid d'o homen müd sina ventsal'e; proidij silai neittšen tšomuž* (NÄKM 150) 'siis juba homme lähed laulatu-sele, möödus sul neilulik kaunidus'.

9. **Subjektiivne genitiivatribuut.** Atribuudiks on nn. subjektiivne genitiiv, mis näitab olendit või eset, kes midagi teeb või kellest resp. millest mingi tegevus lähtub, kuna atribuudi põhisõna märgib vastavat tegevust või ka tegevuse tulemust: *koera haukumine, mere mühin, linnu laul, jänese jäljed*. Subjektiivne genitiiv esineb kõigis läänemeresoome keeltes ja tema läänemeresoome ühtsuse aegses päritolus ei ole põhjust kahelda.¹⁵

Liigilis-laadiline atribuut: e ... *madrused aga õiendasid purjede ning tulede, vallide ja troppidega oma tavalist vahimadruse õiendamist* (TR I 137); Juuru *seäl sinu säñci jalgotsis on üks qherdi ouk, seält ta tuleb sesse sinu kañre* (ES MT 120 1); lvI *vierā, vierā pāviñ ārmaz, ne ka guogā munā vierāb* (NLK 32) 'veere, veere päevake armas, nagu hanemunake veereb'; ... *ku mied tulbōd ydōkubbō, siz ne rōkandōbōd ka mie rōkidi* (JLR 51) 'kui mehed tulevad kokku, siis nad räägivad ka mehejutte'; vjKk *mū menimma kahē kessē metsō-māñgüllā* (NVK 157) 'me läksime kahekesi metsisemängule'; isS *mān pāl on suen jālev* 'maa peal on hundijäljed'; sm *Nuorempana oli Jooseppikin kerran kaksi ollut maanmittarin työssä* (KT 7) 'nooremana oli Jooseppigi korra-kaks olnud maamõõtja-töös'; smV *Säkkijärvi Päre v Valkijallahän sitä sillon työt tehtiin* (SKM II 235) 'peeruvalgel siis tööd tehti'; krjK *Tolmatšu küläšš'ol'i tulen palo* (KKN I 61) 'küläs oli tulekahju'; krjA *Impilahti akāñ kññerih da hevōn higilōih*

¹⁴ E. Tunkelo I, lk. 78–85.

¹⁵ Sealsamas, lk. 195.

ei pie kattšuo (ib. II 97) 'naise pisaraid ja hobuse higi ei pea vaatama'; vpsP Šoutjärvi... *üht vaise ei l'ä: lindun maidod* (NÄKM 61) 'ühte ainult ei ole: linnupiima'.

10. Objektiivne genitiivtribuut. Atribuut väljendab mõistet, millele on tegevus suunatud, kuna põhisõna märgib vastavat tegevust või tegijat: *raamatu lugemine, kirja kirjutaja*. Genitiivtribuudi selline funktsioon on tuntud laialdaselt kõigis läänemeresoome keeltes ja see on kahtlemata pärit läänemeresoome ühtsuse ajast.¹⁶

Liigilis-laadiline atribuut: e Rõuge *tä rüä ravamine, tamiks vääga rasšē* (ES MT 248 9); Kursi *sibulagaupmed kälzlo* (ES MT 386 5); Jõhvi *mina oleni ise sie kuhja meister kogu elu aeg olno* (KKI MT 56 85); lvI *ni tam lä'nd sie meldar jü'r un rikändən, laz vitäg tända pa sigäd paintaks* (NLK 170) 'nüüd ta on läinud selle möldri juurde ja rääkinud, et see võtaks teda seakarjaseks'; vđJL *leikka mint kurkku vällä, siz miä hülkän vlnä, juomizessa* (NVK 42) 'lõika minult kurk ära, siis ma jätan viinajoomise'; isS *miä olin heboizille kagran andaja* 'mina olin hobustele kaera-andja'; sm *Peränpitäjäksi istuu Jooseppi...* (KT 42) 'tüürimeheks istub Jooseppi'; *Osmotar oluen seppä, Kapo kaljojen tekiä* (Kalevala XX 167 ja 168) 'Osmotar õllesapp, tüdruk kaljategija'; krjV *krassilovalla ollah kalän püdäjät, heidä kutšutah noutsat* 'Krassilovos on kalapüüdjad, neid kutsutakse kaluriteks' (TRÜ KVS); vpsP Šokšu *Vikatehed mina heinan nittäizil'e, Heinän nittäizēd mil'ei heinad* (NÄKM 33) 'vikatid mina (and-)heinaniitjaile, heinaniitjad mulle heinu'.

11. Definiitvne genitiivtribuut. Sellesse rühma kuuluvad põhiliselt liigilis-laadilised atribuudid, mille enamasti pole otseseid vasteid individuaaltribuutide näol. See rühm koosneb mitmest väga erineva iseloomuga alarühmast, mida tuleb vaadelda igaühte eraldi.

Kõigepealt peatume alarühmal, kus genitiivtribuut märgib ainet, millest koosneb põhisõnaga väljendatud mõiste. Selline genitiivtribuut esineb peamiselt eesti ja liivi keeles, kuid sealgi on nominatiivtribuut samas funktsioonis väga tavaline, ülejäänud läänemeresoome keeltes aga leidub ainet märkivat genitiivtribuuti äärmiselt harva.

Ainet märkivate (ka muude liitsõnas esinevate) genitiivtribuutide kohta eesti murretes ja kirjakeeles on nüüd võimalik saada täiesti usaldatavat ülevaadet tänu sellele, et on valmimas E. R i k o j a ulatuslik uurimus nominatiivsest ja genitiivsest liitumisest eesti keeles, mille materjale oli ka käesoleva kirjutise autoril võimalus kasutada. Ilmneb, et kuigi murretes on sageli üksikute ainete nimetuste tarvitamine kas nominatiivselt või genitiivselt üsna vahelduv ja kõikuv, avalduvad seal siiski üldised seaduspärasused. Nii valitseb nominatiivne liitumine kindlalt liitsõnades, kus täiendsõnaks on metalli nimetus: *raudkang, kuld-uur, vaskraha, traataed* jne. Üksikud erandid genitiivi tarvitamise näol on niivõrd vähesed, et nad üldpilti kuidagi ei muuda.¹⁷ Sama kehtib enamiku muudegi ainenimetuste kohta, kuid on üsna mitmeid selliseid ainet märkivaid sõnu, mille puhul genitiivne liitumine on ülekaalus või

¹⁶ Sealsamas, lk. 146 ja 248.

¹⁷ E. Riikojala, Kirjakeele ja rahvakeele vahekorras mõningates nominatiivse liitumise rühmades. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused I, Tallinn, 1956, lk. 89–91.

koguni ainuvõimalik. Nii näiteks tarvitatakse genitiivi vormis atribuutidena puuliikide nimetusi, mis näitavad, missugusest materjalist miski on tehtud: *männipalgid, saarekodar, kasepeerud*. Eranditult genitiivi kujul tarvitatakse murdeis liitsõna-atribuudina sõnu *siid* ja *sits* (*siidisukad, sitsikleit*). Kuid neist ja muudest rohkearvulistest genitiiviselt liituvast liitsõnadest hoolimata ei saa kõnelda mingist genitiivi otsustavast ülekaalust nominatiivi üle ainet märkivate atribuutide puhul, vaid esikohale kaldub ikkagi nominatiiv ja kirjakeeles kehtestatud reegel ainet väljendavate täiendsõnade nominatiivi kujul tarvitamise kohta osutub ka rahvakeele andmetel üldjoontes põhjendatuks.¹⁸ Niisiis on tõenäoline, et ka eesti keeles on algupäraselt olnud aine väljendajaks nominatiivatribuut nagu teisteski läänemeresoome keeltes, kuna genitiivi tarvitamine selles funktsioonis on arenenud järk-järgult seoses üldise genitiivi funktsioonide laienemisega nominatiivi arvel, mis on omane eriti eesti ja liivi keelele. Üheks tõendiks nominatiivi algupärasuse kohta selles tähenduses on eesti rahvalauludes tarvitatavad nominatiivatribuudid, mille kohta ka Tunkelo toob näiteid: *vaski varvakene, raudäkübärä, kuldaliuda* jne. Niisugused vormid esindavad kindlasti vana, algupärasest keelekuju, sest siin on ju lõppkadugi toimumata.¹⁹

Liivi keel: *vierleba* (LW) 'vereleib', *jõugõmägsõ* (JLR 74) 'liivamäes', *käskõ üodõrõks am* (ib. 96) 'nahkvooriga kuub', *kristal läbud* (ib. 45 ja 46) 'kristallaknad'. Täpsema ülevaate saamist nominatiivi ja genitiivi vahekorra kohta ainet märkivais atribuutides raskendab asjaolu, et liivi keeles langeb enamikus sõnatüüpides nominatiiv ja genitiiv vormiliselt ühte. Üldjoontes näib olukord olevat samasugune kui eesti keeles.

Kõigist ülejäänud läänemeresoome keeltest võime leida ainult üksikuid näiteid genitiivi kohta selles funktsioonis: *vdjL tšihutti ernjē gūšā* 'keetis herneputru' (VK 15); *on rütšļē lesemēv, ezrā lesemēv i kagrā lesemēv* 'on rukki kliid, odra kliid ja kaera kliid' (ib. 10); *smH Vehkalahti ja sīt ne silotā rukīn_olkil ühtē...* (SM I 105) 'ja siis need seotakse rukkioõlgedega ühte'; *krjL Soutojärvi kagrand'auhosta loaitā talkkunoa, rugehend'auhosta huttuo* (SMIMM 78) 'kaera-jahust tehakse kama, rukkijahust putru'; *Selki ozran koaša* (ib.) 'odrapuder'. A. Ojajärvi on konstateerinud, et tema poolt uuritud lõunakarjala murdeis esineb aine genitiivi üksikul juhtudel, seoses vilja ja toiduainete nimetustega, märkides vastava tera- või jahukauba või muu toiduaine materjali, laadi.²⁰ See tähelepanek iseloomustab üldjoontes ka teistes keeltes (peale eesti ja liivi) valitsevat tarvitusviisi. Nominatiivatribuudi esinemine aine väljendajana on seevastu kõikjal üldine. Näit.: *vdjL lähep_sihhe rautaväräjē tūšvē* (KKI VS) 'läheb sinna raudvärava juurde', *annan silnē kultatmēgkā* 'annan sulle kuldmõõga' (ib.), *elššikatto* 'õlgkatus' (ib.); *sm rautatie* 'raudtee', *kivitalo* 'kivimaja', *marmorikuva* 'marmorkuju', *liinavaatteet* 'linased rõivad'; *krjL kuldad'engga* 'kuldraha', *raudapada* 'raudpada', *šulkkušoba* 'siidriie' (SMIMM 66); *vpsK Rebag nahk_vonn_alle* (VMLT 184) 'nahkvöö alla'.

Kõige ülaltoodu põhjal võib siis — nagu Tunkelogi²¹ — suure tõe-

¹⁸ Vrd. sealsamas, lk. 100.

¹⁹ E. Tunkelo II, lk. 117 ja 118.

²⁰ A. Ojajärvi, Sijojen merkitystehtävistä Itä-Karjalan Maaselän murteissa, lk. 78.

²¹ E. Tunkelo II, lk. 118.

näolisusega oletada, et atribuut, mis märgib oma põhisõna poolt väljendatud eseme ainet, materjali, on algupäraselt kõigis läänemeresoome keeltes esinenud mitte genitiivis, vaid nominatiivis. Huvitav on märkida, et ainet näitav genitiiv esineb balti keeltes, eriti laialdaselt läti keeles.²² Teatavasti on läänemeresoome ja balti keelte, esmajoones läti, liivi ja eesti keele vahel olnud tihedad ja pikaajalised kokkupuuted.

Eesti keele seisukohalt moodustavad omaette alarühma need juhtumid, kus atribuudi põhisõna näitab hulka, kogust ja atribuut ainet, millest see kogu koosneb. Eesti keeles esineb sel juhul alati genitiivatribuut: *liha kantsakas*, *piimaliiter*, *liivakoorem*, *veeloiik*, *maalapike*, *sambლა tuust*. Samuti on olukord liivi keeles, kuid siin on isearasuseks, et sageli esineb aine nimetuski mitmuse vormis. Näit.: *võlgõd viedam* (JLR 73) 'õlekoorem', *kõuvõ tūojgõd kūj* (ib. 27) 'kasetohu-hunnik', lv *ainad kūi* (NLK 471) 'heinakuhi', lvL *mits vied sippa āt miers?* (ib. 328) 'mitu veetilka on meres'. Ülejäänud läänemeresoome keeltes valitseb nominatiivatribuut ja seega liituvad seal need juhtumid eelmise alarühmaga. Vadja keel näib siiski seisvat nagu kahe keeltegrupi vahepeal, sest seal on võimalik ühelt poolt *alkoritta* 'puuriit', *kagrevakke* 'kaeravakk' (KKI VS), kuid teiselt poolt ka *pilvļē tūkkū* (WS 49) 'pilvetūkk', *rūtsļē kuhilāl* 'rukki kuhilal' (VK 10). Läänemeresoome keelte põhjarühmas on pilt ühtlane: sm *heinākuorma* 'heinakoorem', *sontakuorma* 'sõnnikukoorem', *viinapullo* 'viinapudel'; krjV *raudapala* 'rauatūkk' (TRÜ KVS), krjLü Suoju *sobauzla* (LKN 53) 'riidekoms'; vpsL *ol'k-kabun tabadan* (VMLT 184) 'õlesületäie haaran', *norpālāne* (ib.) 'nöörijuup'.

Eelmistele lähedased on need juhtumid, kus atribuut märgib olen-deid või esemeid, kelledest resp. milledest koosneb põhisõnaga väljendatud hulk, rühm. Eesti keeles (samuti nähtavasti liivi keeles) esineb ka sel juhul ainult genitiiv, ülejäänud keeltes peamiselt nominatiiv, kuid on võimalik genitiivgi (nimelt mitmuse genitiiv), kui räägitakse konkreetsetest individuaalsetest olenditest või esemetest, kes resp. mis moodustavad mingi rühma. Näit. e *poistesalk*, *lehmakari*, *kasesalu*; lv *lapst budar* (JLR 49) 'lastejõuk', *lambādbara* (NLK 486) 'lambakari'; vdjL *menep sinne naisi arttelisēē* (WS 75) 'läheb sinna naiste jõuku'; sm *Eivāt kotona pysyneet, vaan tukkilaisten joukkoon antausivat* (KT 40) 'nad ei püsinud kodus, vaid andsid end palgiparvetajate jõuku'; krjL Šuikujärvi *tüonnā meid'ā šigojen karjāh* (KKN III 78) 'saada meid sigade karja'; vpsK Šimjārv... *i sured da artelid prihoid'e ne, i d'evotskoid'e vatagad ne gul'eitase* (NÄKM 543) 'ja need suured poiste jõugud ja tüdrukute parved kõnnivad'. Näiteid nominatiivatribuudi kohta: vdjL *rūku-ait*, *rūkuis on tehtū* (KKI VS) 'lattaed, lattidest on tehtud'; sm *lehmākarija* 'lehmakari', *poikasakki* 'poistesalk'; krjL *marjarūvās, pūpoara* (SMIMM 66) 'marjakobar, püüpaar'; vpsL *laps-vatag* (VMLT 184) 'lasteparv'.

Niisiis ka need atribuudid, mis väljendavad põhisõnaga märgitud hulga või rühma koostist, esinevad põhiliselt nominatiivi vormis. Olemasolevad genitiivijuhtumid aga on võinud tekkida ühelt poolt nende osalise läheduse tõttu osadest koosnevat tervikut väljendavaile genitiivatribuutidele (*leiva tūkk*), teiselt poolt on nähtavasti eeskujuks olnud need juhtumid, kus atribuut väljendab konkreetseid, individuaalseid mõis-teid, mis moodustavad põhisõnaga märgitud rühma.

²² B. Delbrück, Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen I. Strassburg, 1893, lk. 340 ja 341; J. Endzelin, Lettische Grammatik, Heidelberg, 1923, lk. 417.

Definitiivse genitiivi rühma kuuluvad kahtlemata ka need genitiiv-tribuudid, mis väljendavad individuaalmõistena või alaliigina põhisõnaga väljendatud üldisema, ulatuslikuma tähendusega mõistesse kuuluvat mõistet. Kõige sagedamini on selliseks genitiivtribuudiks pärisnimi (*Tallinna linn*), kuid üsna tavaline on ka samasuguses tähenduses olev üldnimi (*kuusepuu*).

Näiteid: e «*Tulevik*» kolhoos; Kambja *sisamane roimani minä olli* ... (= Miina Roimann) (ES MT 130 5); *praoski ärrä es võtta laõvõ kerkkude* ... (ib. 9); lvI *īra jõug algās ikš vanā miezum nānd* ... 'Iira jõe ääres üks vana mees on näinud' (ULS 50); *Ku sa kazad sūrōks ja sinnōn kirsōmārad kazabōd, siz ma võtab ka vel nēdi* (JLR 20) 'kui sa kasvad suureks ja sul kirsimarjad kasvavad, siis ma võtan ka veel neid'; vjL *mativē tšulā* 'Mati küla'; isH *pomidorin taitā kasvādimman* 'kasvatasime tomatitaimi'; sm *Poliisimestarin apulainen, Johan Fredrik Borg...*, jota kansan kesken sanottiin *Porkin Jussiksi* (TL 131) 'politseimeistri abi J. F. Borg, keda rahva seas kutsuti Porki Jussiks'; ... *helluntain pyhinä* (RT 48) 'suviste-pühadel'; krjA *Seāmārv kattšov, ga Veñan moadu on briha* (TAK 11) 'vaatab: Venemaalt on poiss'; vpsL Kortlaht *habukan sašku* (NEV I 112) 'Sašku, hüüdnimega Habuk'; vpsK *Ladv Māni tūt'ōim vedele...* *Lahnān kalad lohkoimaha, Hāugin kalad hāugoimaha* (NÄKM 446) 'läks mu tüdruk vett tooma, latikakala lõhkuma, haugikala purustama'.

Tunkelo arvab, et see genitiivi tarvitusviis on pärit läänemeresoome ühtsuse ajast, kuid märgib, et need väljendid on tõenäoliselt lähtunud tavalistest koha genitiividest.²³ Sama mõtet avaldab E. Setälä, kes ühtlasi juhib tähelepanu nominatiivi tarvitamisele samas tähenduses, kusjuures nominatiivi ja genitiivi vahel olevat siiski järgmine erinevus: seoses kohanimedega esinev nominatiiv näitab, missugune nimi on vastaval kohal, näit. *Elbe-virta* tähendab Elbe nimelist jõge, *Baikal-järvi* Baikali nimelist järve, samuti *Kemijoki, Iijoki* jne.; seevastu *Oulun joki, Turun kaupunki* on algselt tähendanud jõge, mis asub Oulu nimelises paigas ja linna, mis asub Turku nimelises kohas.²⁴ Nii siis tuleb välja, et just tõeliselt liigilis-laadilise tähendusega atribuudid esinevad definitiivse atribuudi sellegi alaliigi puhul esmajoones nominatiivis, kuna genitiivis tarvitatakse juhtumid on algupäraselt individuaalset mõistet märkiva tähendusega. Juhime tähelepanu asjaolule, et ka volga keeltes esineb vastavil juhtudel nominatiiv, näit. ersa *Саранск ошко ламо ней кевень мазый од кудот* (ЭКГ 39) 'Saranski linnas on nüüd palju ilusaid uusi kivimaju'.

Paljudes läänemeresoome keeltes on laialdaselt levinud üks rahvapärane väljendusviis, kus sisuliselt võttes peamist mõistet tähistab genitiivtribuut, kuna põhisõna annab mainitud mõistele kujuka iseloomustuse. Näit. e Jõhvi *nie lapse risüt kül mukkū juokse aka neje järēl* (KKI MT 28 4); Halliste ... *vähjä nārusid om kül sehen* (ES MT 14 5); sm *No voi tuota Ihalaisenkin pakanaa* (TL 106) 'no oi seda Ihalaise-paganatki'; krjP Vuokkiniemi *oisko muamolla vanhoja vaat-tier rūsūjä* (KKN III 110) 'kui oleks emal vanu riideräbalaid'; vpsK Korbäl *lahna-litūine, mutsūine, putūi onghe* (VMLT 180) 'väike lati-

²³ E. Tunkelo II, lk. 89.

²⁴ E. Setälä, Suomen kielen attribuutti- ja appositsiooni-suhteista. «Virittäjä», 1883, lk. 5 ja 6.

kas hakkas õnge', — kuid on võimalik ka nominatiiv: vpsL *neid'iš-kulūne* (ib. 162) 'tüdruk vaeseke', vrd. sm tyttö-parka, samuti teistes keeltes. A. Rytköneni järgi võib soome keeles enamik selliseid väljendeid esineda nii nominatiiviga kui ka genitiiviga, näit. *ahvenkõriläs ~ ahvenenkõriläs* 'suur ahven', *kirvestappara ~ kirveen tappara* 'tapper, sõjakirves'.²⁵ Siingi pole võimatu, et just nominatiiv on algupärasem.

Tehes kokkuvõtet kogu definitiivse genitiivtribuudi rühma kohta võib suure tõenäolisusega oletada, et siia kuuluvad liigilis-laadilise tähendusega genitiivtribuudid on suhteliselt hilise tekkega, kuna algupäraselt on vastavaid funktsioone täitnud nominatiivi vormis atribuut.

Veidi teistsugune on lugu ülejäänud liigilis-laadiliste genitiivtribuutidega. Erinevalt definitiivsetest genitiivtribuutidest on nad üsna laialdaselt levinud kõigis läänemeresoome keeltes (kuigi eesti ja liivi keeles tunduvalt rohkem kui ülejäänuis). Sellest võib teha järelduse, et sellised liiki ja laadi väljendavad atribuudid on pärit läänemeresoome keelte ühtsuse ajast. Kuid on üldtuntud tõsiasi, et eriti süntaksi küsimuste puhul tuleb selletaoliste võrdlev-ajaloolisel meetodil põhinevate järelduste tegemisel alati silmas pidada vastava nähtuse paralleelse arengu võimalust üksikuis keeltes omaette. Ja kui siiski kõnesolevad individuaaltribuutidele lähedased liigilis-laadilised atribuudid osalt ulatuvad tagasi läänemeresoome aluskeelde (suur osa neist aga on kindlasti tekkinud hiljem teiste selletaoliste juhtumite eeskujul), jääb vastata veel teisele küsimusele: kumb genitiivtribuudi tähendus on vanem, kas individuaalne või liigilis-laadiline?

Käsitlevate liigilis-laadiliste ja individuaaltribuutide omavahelise läheduse tõttu on ilmne, et üks on arenenud teisest; me peame tõenäoliseks, et individuaalset eset või olendit väljendavast genitiivtribuudi tähendusest on järk-järgult välja kasvanud liiki ja laadi näitav tähendus. Käesolevas artiklis esitatud näitematerjal võimaldab jälgida mõningaid selle arengu etappe. Näiteks lauset *ma räai sõle muistsest sõrulasest rüdest* võib mõista ka nii, et tegemist on ühe sõrvelasega, kelle riietusest räägitakse, kuid üldiselt tunneme selle genitiivtribuudi puhul siiski nõrka liigilis-laadilisuse varjundit. Samuti on lugu mitmete vana-sõnade ja kõnekäändudega, kus atribuut väljendab üldmõisteid, mida aga esialgselt on võidud kujutleda ka individuaalsetena, nagu sm *talvi joutsenen takissa, halla hanhen siiven alla*. Mõnevõrra selgem on liigilis-laadiline moment võrdluste puhul, kus võrreldakse midagi mitte ühe kindla esemega, vaid üldse vastava liigiga, näit. *naestel olid mütsid, kui obüze kabjad*. Üsna selge ja kaheldamatu on liigilis-laadiline tähendus juhtumitel, nagu *aiamaasikas, lepaland, mere-mees*. Kõige kaugemal seisavad individuaaltribuutidest ainet ja materjali väljendavad genitiivtribuudid. Need on arvatavasti lähtunud tervikut väljendavatest atribuutidest. Tähenduse arengut võiksime sel juhul kujutleda umbes järgmiselt: *tamme leht > tamme leht > tamme laud*, kus atribuut tähendaks vastavalt ühte tamme, tamme üldse kui puuliiki ja tamme kui materjali.

Võib tekkida küsimus, kas ei ole see areng toimunud hoopis vastupidises suunas, nii et algupärane oleks liigilis-laadiline atribuut.²⁶ Seda võimalust ei saa muidugi absoluutselt eitada, kuid esitame mõned kaalutlused selle vastu. Kõigepealt tuleb arvestada seda, et on küll tavali-

²⁵ A. Rytkönen, Koloratiivinen konstruktio. «Virittäjä», 1937, lk. 102 jj.

²⁶ Ainult sel eeldusel võib paika pidada laialdaselt levinud seisukoht, mille järgi genitiivil oli algselt omadussõnaline, seega üldmõisteline tähendus. (Vt. E. Itkonen, Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muotorakenteesta, «Virittäjä», 1957, lk. 16.)

seks nähtuseks sõnade ja vormide konkreetse, individuaalse tähenduse arenemine üldisema ja abstraktsema poole, aga vastupidise arengutendentsi kohta on hoopis raskem näiteid leida. Samuti see asjaolu, et just need juhtumid, kus liigilis-laadiline tähendus avaldub kõige eredamalt, nimelt ainet väljendavad genitiivtribuudid, on osutunud hiljem tekkinuteks, muudab kahtlaseks ka ülejäänud liigilis-laadiliste genitiivtribuutide algupärasuse. Võime konstateerida, et mida kaugemal on liigilis-laadiline genitiivtribuut individuaaltribuutidest, seda kitsam on nende sugulaskeelte ring, kus teda tarvitatakse, ja seda ebatõenäolisem on tema vanadus ning algupärasus. Nii on läänemeresoome keeltes enamik mitteindividuaalsete genitiivtribuutide liike laialdaselt levinud, kuid ainet ja materjali näitav genitiivtribuut on tarvitatav ainult eesti ja liivi keeles, kuna mujal on ta äärmiselt haruldane. Kohta ja otstarvet väljendavad genitiivtribuudid (*aiamaasikas, mere mees, kalapüügi-koht, heinaküün*) on kõige enam levinud jällegi eesti ja liivi keeles, muudes läänemeresoome keeltes tunduvalt vähem. Lapi keeles on nagu läänemeresoome keelteski liigilis-laadilise tähendusega genitiivtribuutide tarvitamine üsna tavaline, näit. *guolē-vuogjâ* 'kalarasv', *olbmumannâ* 'inimeselaps', *gusâ-miel'ke* 'lehmapiim', *jogâ-guolle* 'jõe-kala'.²⁷ Kuid ainet väljendav genitiivtribuut on seal tundmatu. Kõige rohkem on liigilis-laadiline genitiivtribuut levinud mordva keeltes. Nagu juba Wiedemann on märkinud, on seal genitiivil väga sagedasti omadussõnaline tähendus, mis võib tähistada kuuluvust, päritolu, ainet, millest miski koosneb jm.: *kiskeñ* 'kehaline', *mäneleñ* 'taevane', *tundoñ* 'kevadine', *käveñ* 'kivine, kivist', *kedeñ* 'nahkne', *kuzoñ* 'kuusepuine'.²⁸ Seevastu mari keeles esinevad nii ainet ja materjali väljendavad kui ka muud liigilis-laadilised atribuudid nominatiivi vormis, vastates vene keele nn. suhtelistele omadussõnadele: *күртньö корно* 'raudtee', *паша кече* 'tööpäev', *олма сад* 'õunaaed', *колхоз клуб* 'kolhoosiklubi' (vene keeles желёзная дорога, трудовой день, яблоневый сад, колхозный клуб).²⁹ Genitiivtribuut aga väljendab kuuluvust, vastates küsimusele kelle? mille?, näit. *Изамын эргыже инженер* 'venna poeg on insener', *Олан уремже кумда* 'linna tänav on lai'.³⁰ Niisiis ainet väljendava genitiivtribuudi tarvitamine piirdub põhiliselt eesti, liivi ja mordva keeltega ning paljude muudegi selgelt avalduva liigilis-laadilise tähendusega genitiivtribuutide esinemine on enamikus keeltes vähene. Kõige üldisemaks osutub selliste liigilis-laadiliste genitiivtribuutide tarvitamine, mis oma tähenduselt on niivõrd lähedased individuaaltribuutidele, et nende vahel piiri tõmbamine on raske ja pole kindel, kas iga lihtne keeletarvitaja tänapäevalgi seda erinevust tajub.

Kokku võttes võime öelda, et läänemeresoome keeltes atribuudina esineva genitiivi individuaalset eset või olendit märkiv tähendus on tõenäoliselt vanem kui liiki ja laadi näitav tähendus.

*

Lõpuks märgime lühidalt, et eeltoodud arutlus aitab võib-olla veidi kaasa ka genitiivse atribuutosaga liitsõna olemuse paremale mõistmisele. Pole kahtlust, et kõigi liitnimisõnade atribuutosale on omane väl-

²⁷ K. Nielsen, Lärebok i lappisk I. Grammatikk. Oslo, 1926, lk. 288 jj.

²⁸ F. J. Wiedemann, Grammatik der ersa-mordwinischen Sprache. St. Petersburg, 1865, lk. 22.

²⁹ Я. Григорьев, Марийский язык. Йошкар-Ола, 1953, lk. 121.

³⁰ Sealsamas, lk. 177 ja 178.

jendada mitteindividuaalset liigilis-laadilist mõistet.³¹ Tavaliselt nimetatakse liitsõna peamiste tunnustena tema erinevat tähendust, võrreldes komponentide tähendustega omaette, ja liitsõna häälendamist ning rõhutamist ühtse tervikuna. Kuid eriti täiendsõna mitteindividuaalne tähendus on eranditult kõigi liitnimisõnade kindlaks tunnuseks, kuigi teisest küljest kaugeltki kõiki mitteindividuaalse tähendusega atribuute ei kirjutata oma põhisõnaga kokku, nagu näeme seda ka käesolevas töös esitatud näidetest. Viimase nähtuse põhjus peitub selles, et erinevus genitiivtribuidi individuaalse ja mitteindividuaalse tähenduse vahel on sageli üsna väike; samuti on eri kirjakeeltes kujunenud erisugused kokku- ja lahkukirjutamise traditsioonid. Teatavat osa liitsõna tunnusest omab kahtlemata ka liitsõna hääldamine ühe tervikuna, kuid nähtavasti ei ole see tunnus siiski alati kehtiv; see küsimus nõuaks omaette foneetilist uurimist. Peab ütleva, et käesoleva ajani puudub meil kindel igakülgset põhjendatud alus eriti genitiivse täiendsõnaga liitsõna piiride määramiseks. Üheks aluseks võiks aga olla nimetatud mitteindividuaalne tähenduse printsiip.

Keelte ja murdealade lühendid

e = eesti keel	sm = soome keel
is = isuri keel	smH = häme murre
isH = heva murre	smK = kemijõe murre
isS = soikola murre	smS = savo murre
krj = karjala keel	smV = viiburi murre
krjA = aunuse murre	vdj = vadja keel
krjK = kaliinini murre	vdjI = ida-vadja murre
krjL = lõuna-karjala murre	vdjKk = kükusi murre
krjLü = lüüdi murre	vdjL = lääne-vadja murre
krjP = põhja-karjala murre	vps = vepsa keel
krjV = valdai murre	vpsK = kesk-vepsa murre
lv = liivi keel	vpsL = lõuna-vepsa murre
lvI = ida-liivi murre	vpsP = põhja-vepsa murre
lvL = lääne-liivi murre	

Näidete allikate lühendid

AGF = E. Tunkelo, Alkusuomen genitiivin funktioista I₂. Alkusuomen genitiivi absoluuttisen nimen apuglossana. Helsinki, 1919—20; **ЭКТ** = М. Коляденков, Эрзянь кельнь грамматика, омбоце пелькс. Синтаксис. Саранск, 1952; **ES MT** = Emakeele Seltsi poolt kogutud ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi valduses olevad murdetekstid; **JLR** = P. Damberg, Jemakiel lugdõbrantõz skõol ja kuod pierast I. Helsinki, 1935; **KAES** = Kurzgefaste Anweisung zur Ehsnisch Sprache. Halle, 1732; **KKI EMS** = Keele ja Kirjanduse Instituudi eesti murrete sõnavara kogu; **KKI MT** = Keele ja Kirjanduse Instituudi poolt kogutud eesti murdetekstid; **KKI VS** = Keele ja Kirjanduse Instituudi vadja sõnavara kogu; **KKM** = Kristoffer kuninkaan maanlaki, Herra Martin suomeksi kääntämä. Suomen kielen muistomerkkejä II, 1. Tukholman codex B₉₆, Helsinki, 1905; **KKN I, II, III** = E. Leskinen, Karjalan kielen näytteitä I—III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 193. osa, Helsinki, 1932—1936; **KSK** = J. Smuul, Kirjad Sõgedate külast. Tallinn, 1955; **KT** = V. Katalaja, Kruunutorppari. Petroskoi, 1950; **LIS** = D. Jefimov, Lukukirja inkeroisia škouluja vart. I osa, Moskova—Leningrad 1936; **LKN** = Lyydiläisiä kielennäytteitä. Koonneet H. Ojansuu, J. Kujola, J. Kalima ja L. Kettunen, Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXIX, Helsinki, 1934; **LW** = L. Kettunen, Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. Lexica Societatis Fenno-ugricae V, Helsinki, 1938; **МГВ** = Я. Ленсу, Материалы по говорам води. Западнофинский сборник, Ленинград, 1930; **NEV I** = L. Kettunen, Näytteitä etelävepsästä I. Suomi IV 18, Helsinki, 1920; **NLK** = E. Setälä, Näytteitä liivin kielestä. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 106, Helsinki, 1953; **NVK** =

³¹ Vrd. K. Kont, Substantiivide atributiivsest seosest soome-ugri keeltes, lk. 114.

L. Kettunen, L. Posti, Näytteitä vatjan kielestä. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXIII, Helsinki, 1932; **NÄKM** = E. Setälä, J. Kala, Näytteitä äänis- ja keskivepsän murteista. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 100, Helsinki, 1951; **RT** = J. Aho, Rautatie. Petroskoi, 1951; **SKM II** = Suomen kansan murrekirja II. Itämurteet. Sanakirjasäätiön Toimituksia IV, Porvoo—Helsinki, 1945; **SM I** = L. Kettunen, Suomen murteet I. Murrenäytteitä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 188. osa, Helsinki, 1930; **SMIMM** = A. Ojajärvi, Sijojen merkitystehtävistä Itä-Karjalan Maaselän murteissa. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XCVII, Helsinki, 1950; **TAK** = A. Genetz, Tutkimus Annuksen kielestä. Suomi II 17, Helsinki, 1885; **TL** = M. Lassila, Tulitikkuja lainaamassa. Petroskoi, 1949; **TR I** = A. Hint, Tuuline rand I. Tallinn, 1952; **TRÜ KVS** = Tartu Riikliku Ülikooli soome-ugri keelte kateedri karjala valdai murde sõnavara kogu; **TÕ I** = A. H. Tammsaare, Tõde ja õigus. I jagu, Tartu, 1926; **ULS** = L. Kettunen, Untersuchung über die livische Sprache I. Tartu, 1925; **WG** = A. Ahlqvist, Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning. Acta Societatis Scientiarum Fennicae, Tomus V, Helsingfors, 1856. **VI** = F. Tuglas, Väike Illimar. Tallinn, 1955; **VK** = P. Ariste, Vadja keelenäiteid. Tartu, 1941, Tartu Ülikooli Toimetused B, Humaniora XLIX, Tartu, 1942; **VMLT** = L. Kettunen, Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXXVI, Helsinki, 1943; **VVS** = Valikoima suomalaisia sananlaskuja, A. Ahlqvistin mukaan julkaissut A. Koskimies. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 182. osa, Helsinki, 1929; **WS** = P. Ariste, Wotische Sprachproben. Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1933, Tartu, 1935.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Keele ja Kirjanduse Instituut*

Saabus toimetusse
17. III 1958

ГЕНИТИВНЫЙ АТРИБУТ В ПРИБАЛТИЙСКО-ФИНСКИХ ЯЗЫКАХ, ОБОЗНАЧАЮЩИЙ ВИД ИЛИ РОД ПРЕДМЕТА, И ЕГО СООТНОШЕНИЕ С ДРУГИМИ ФУНКЦИЯМИ ГЕНИТИВА

А. Х. Лаанест

Резюме

В статье рассматриваются такие выражения, как, например, эст. *siidikleit* 'шелковое платье', *metsamaasikas* 'земляника', *tüdrukul olid lapse silmad* 'у девушки были детские глаза' [в противоположность словосочетанию *lapse silmad* 'глаза (одного) ребенка'], *kaluritöö pole kerge* 'работа рыбака нелегка' (имеется в виду вообще работа людей, занимающихся рыболовством) и т. п. Из подобных атрибутов в прибалтийско-финских языках чаще всего встречаются такие, у которых оттенок видовой (родовой) характеристики выражен довольно слабо и которые по своему значению очень близки к обыкновенным субстантивным атрибутам, называющим отдельный предмет. С другой стороны, чем сильнее подчеркнуто видовое (родовое) значение атрибута, тем меньше он употребляется. Например атрибуты, выражающие материал, из которого сделан предмет и обозначаемый главным словом, встречаются почти только в эстонском и ливском языках, но и здесь в том же значении часто употребляются номинативные атрибуты, которые и следует считать первоначальными в этой функции. Генитивные атрибуты, обозначающие четко выраженную видовую принадлежность предмета по месту, цели или времени, также употребляются главным образом в эстонском и ливском языках, а в других прибалтийско-финских языках в таких случаях преобладает номинативный атрибут. Автор статьи предполагает, что первоначальной функцией генитивного атрибута, отличающей его от номинативного, было обозначение отдельного предмета; из этого значения атрибута постепенно развилось видовое (родовое) значение.

Видовое (родовое) значение атрибута можно считать одним из существенных признаков сложного слова, отличающих его от словосочетания.

*Институт языка и литературы
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
17 III 1958

DAS IN DEN OSTSEEFINNISCHEN SPRACHEN VORKOMMENDE
GENITIVATTRIBUT DER ART UND GATTUNG, SO WIE SEIN VERHÄLTNIS
ZU DEN ANDEREN BEDEUTUNGSFUNKTIONEN DES GENITIVS

A. Laanest

Zusammenfassung

In diesem Artikel werden Genitivattribute behandelt, wie z. B. *siidikleit* 'Seidenkleid', *metsamaasikas* 'Walderdbeere', *tüdrukul olid lapsesilmad* 'das Mädchen hatte Kinderaugen', *kaluri töö pole kerge* 'Fischerarbeit ist nicht leicht'. In derartigen Ausdrücken werden in den ostseefinnischen Sprachen am meisten solche Genitivattribute verwendet, die nur auf eine geringe Bedeutungsschattierung der Art und Gattung hinweisen und den gewöhnlichen, eine einzelne Sache oder ein Einzelwesen bezeichnenden Substantivattributen ganz nahe stehen. Genitivattribute, bei denen die auf Art und Gattung hinweisende Bedeutung sehr deutlich betont ist, werden in ganz engem Umfang verwendet. Genitivattribute z. B., die den Stoff, das Material bezeichnen, aus dem eine Sache besteht, finden sich fast nur im Estnischen und Livischen; auch in diesen Sprachen tritt aber in derselben Bedeutung sehr oft das Nominativattribut auf, das als eine ältere Ausdrucksweise zu betrachten ist. Auch solche Genitivattribute, die nach Ort, Zeit oder Zweck die Art und Gattung anzeigen, werden am häufigsten im Estnischen und Livischen verwendet, während in den anderen ostseefinnischen Sprachen das im Nominativ stehende Attribut allgemein ist. Der Verfasser ist der Meinung, dass das im Genitiv stehende Attribut, abweichend vom Nominativattribut, ursprünglich nicht die Art und Gattung, sondern einen selbständigen Einzelbegriff zum Ausdruck brachte; aus dieser Bedeutung hat sich dann nach und nach die auf die Art hinweisende Bedeutung entwickelt.

Die auf Art und Gattung hinweisende Bedeutung des Attributs kann als ein wesentliches Kennzeichen der Wortzusammensetzung betrachtet werden.

Institut für Sprach- und Literaturforschung
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR

Eingegangen
am 17. März 1958